

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.153>

ВПЛИВ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ НА ПРАВОСВІДОМІСТЬ ОСОБИ

Турчиняк Я.І.,

*аспірант кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»*

Турчиняк Я.І. Вплив правового виховання на правосвідомість особи.

Стаття присвячена філософсько-правовим проблемам особливостей впливу правового виховання на правосвідомість особи що передбачає вплив зовнішніх чинників і трансформації внутрішнього сприйняття навколишньої дійсності, що прямо впливає на формування правосвідомості індивіда.

З'ясовано, що правове виховання має важливий ціннісно-мотиваційний вплив на правосвідомість особи та сприяє її правомірній соціалізації в державному суспільстві на основі природно-правових норм та вимог закону, а також, сприяє формуванню в індивіда поваги до прав і свобод людини. Особа з належним рівнем правового виховання і сформованою аксіологічною правосвідомістю здатна не лише усвідомлювати важливість дотримання правомірної поведінки, а й розуміти і сприймати вимоги норм закону, приписів моралі та здійснювати свою життєдіяльність за їх вимогами і на їх основі.

Акцентовано увагу на тому, що формування в особи ціннісних установок та розуміння добра і зла суттєво впливає на вектор розвитку суспільства й держави. Якщо особа формує власний світогляд з дитинства на основі демократичних цінностей в правовій державі, що визнає і поділяє загальноцивілізаційні норми співіснування людства, в основі яких – забезпечення і реалізація основних прав громадян, то її правосвідомість розвиватиметься на установках правомірного існування, поваги до людської гідності, права та соціуму. Моральні переконання особи формуються під впливом близького оточення і соціуму з раннього віку протягом життя.

Зазначено, що сьогодні практика правового всеобучу населення потребує певного корегування. Важливо щоби в закладах освіти проводилася робота з неповнолітніми особами не лише в контексті співпраці з органами ювенальної превенції по запобіганню проявів неправомірної поведінки, а варто залучати юристів-практиків у різних сферах правозастосування для ознайомлення учнів, студентів з чинним законодавством, зважаючи на вікову категорію.

Доцільно вводити інформативну практику на підприємствах, установах, організаціях з метою ознайомлення громадян з правами і обов'язками, актуальною для них нормативно-правовою базою.

Ключові слова: правове виховання, правосвідомість, правова культура, правова соціалізація, правові цінності, антропоцентризм, правомірна поведінка.

Turchynjak Ya.I. The influence of legal education on a person's legal awareness.

The article is devoted to the philosophical and legal problems of the peculiarities of the influence of legal education on the legal consciousness of a person, which involves the influence of external factors and transformations of the internal perception of the surrounding reality, which directly affects the formation of the individual's legal consciousness.

It has been found that legal education has an important value-motivational impact on the legal consciousness of a person and contributes to its legitimate socialization in a state society on the basis of natural law norms and requirements of the law, and also contributes to the formation of respect for human rights and freedoms in the individual. A person with an appropriate level of legal education and a formed axiological legal consciousness is able not only to realize the importance of observing lawful behavior, but also to understand and perceive the requirements of the norms of law, moral prescriptions and carry out his life activities according to their requirements and on their basis.

Attention is focused on the fact that the formation of a person's value orientations and understanding of good and evil significantly affects the vector of development of society and the state, because if a person forms his own worldview from childhood on the basis of democratic values in a legal state that recognizes and shares the general civilizational norms of coexistence of humanity, based on the provision and implementation of the fundamental rights of citizens, then his legal consciousness will develop on the principles of lawful existence, respect for human dignity, law and society. A person's moral beliefs are formed under the influence of his close environment and society from an early age throughout his life. It is noted that today the practice of universal legal education of the population requires some adjustment. It is important that educational institutions work with minors not only in the

context of cooperation with juvenile prevention bodies, to prevent manifestations of unlawful behavior, but it is worth involving practicing lawyers in various areas of law enforcement to familiarize students with current legislation, taking into account the age category.

It is advisable to introduce informative practice at enterprises, institutions, organizations in order to familiarize citizens with their rights and obligations, the relevant regulatory and legal framework.

Key words: legal education, legal awareness, legal culture, legal socialization, legal values, anthropocentrism, lawful behavior.

Постановка проблеми. Правосвідомість і правове виховання відіграють важливу роль у формуванні правомірної поведінки особи. Кожен етап суспільного розвитку формує особливі уявлення і розуміння ціннісних орієнтирів у життєдіяльності особи на основі яких розвивається правосвідомість суспільства і окремого індивіда.

Сьогодні важливо формувати світоглядні, соціокультурні та ціннісно-правові установки громадян на основі пріоритету людиноцентризму, абсолютного домінування поваги до прав і свобод особи, що впливатиме на поведінку громадян та розвиток національної правової ідеї.

Воєнне сьогодення доводить, що саме ціннісні правові установки особи є одним з визначальних чинників прагнення зберегти національну культуру, правову систему, цінності правового і демократичного суспільства.

Стан опрацювання цієї проблематики. В процесі аналізу і осмислення вказаної проблематики варто послуговуватися теоретико-методологічним потенціалом праць вітчизняних і зарубіжних учених-юристів, психологів і філософів різних періодів становлення філософсько-правової та теоретико-правової думки: Аристотеля, Цицерона, Платона, І. Канта.

Науковцями сучасності, що теж приділяли значну увагу проблемам правового виховання та правосвідомості особи, є: Ю. Калиновський, М. Кельман, Т. Коляда, Ю. Кривицький, С. Максимов, О. Мурашин, В. Муж, Х. Маркович, О. Сидоренко, С. Сливка, І. Шаравара.

В межах осмислення впливу правового виховання на правосвідомість особи наукові концепції повинні сприяти формуванню оновленого підходу до розуміння особливостей розвитку ціннісних аспектів правосвідомості через належне правове виховання на основі природно-правих норм та вимог цивілізованого державного суспільства.

Метою статті є дослідження особливостей впливу правового виховання на правосвідомість особи.

Виклад основного матеріалу. Процес формування правосвідомості складний і тривалий. Можна сказати, що правосвідомість зазнає трансформації протягом життя особи, під впливом зовнішніх чинників зі зміною внутрішнього сприйняття навколишньої дійсності, що прямо впливає на формування правосвідомості індивіда.

В контексті задекларованої теми варто акцентувати увагу на понятті свідомості особи.

Загалом, свідомість особи є предметом дослідження психології, де вона (свідомість) трактується як усвідомлення індивідом власних почуттів, думок, сприйняття явищ навколишньої дійсності і власних внутрішніх переживань та визначається як комплексний стан особистого найбільш фундаментального свідомого досвіду [1].

В енциклопедичних джерелах зазначається, що усвідомлений спосіб життя характеризується наявністю в особи умінь і здатності супроводжувати свідомістю свої дії та діяльність в процесі життєдіяльності [2].

Усвідомленість полягає у здатності особистості сприймати, розуміти, реагувати та взаємодіяти з «власним середовищем», та характеризує особистісний досвід життєдіяльності.

Щодо правосвідомості, то в науковій та енциклопедично-довідковій літературі даються різні підходи до трактування цього поняття і явища. Усі визначення правосвідомості базуються на психологічному, філософському та соціокультурному аспекті.

Зокрема, зазначається, що правосвідомість – це «форма суспільної свідомості, що характеризує ставлення громадянина, суспільної групи і суспільства загалом до чинного (або ідеального) права та системи правового регулювання в державі» [3].

На авторитетну думку М.С. Кельмана, правосвідомість взаємопов'язана з іншими видами свідомості, а також, з моральними переконаннями людини і є видом (формою) суспільної свідомості, що формується на основі почуттів, емоцій, теорій, світоглядних переконань, що характеризують ставлення індивідів і суспільства загалом до чинного, або бажаного права [4, с. 491].

Зазначимо, що моральні переконання особи формуються під впливом близького оточення і соціуму з раннього віку протягом життя. Найперше, близьке оточення відіграє важливу роль у формуванні ціннісних моральних установок і переконань від яких залежить правова поведінка особи (правомірна, або неправомірна).

Також учений зазначає, що правова ідеологія є важливою складовою у структурі правосвідомості. Вона (правова ідеологія) залежить від рівня науково-теоретичного відображення і засвоєння дійсності, на відміну від чуттєвого, духовно-морального та психологічного аспекту [4, с. 491].

Зазначимо, що в межах трактування правової ідеології не варто протиставляти духовно-моральні аспекти і загальнотеоретичну базу, адже це явище настільки багатогранне і багатовимірне, що лише цілісне сприйняття дозволяє розкрити його істинну сутність.

Правова ідеологія трактується як «сукупність юридичних ідей, теорій, поглядів, які в концептуальному, систематизованому вигляді відображають і оцінюють правову реальність» [3].

С.І. Максимов провівши дослідження явища правової реальності, зазначає, що її складовими є: – світ ідей (ідея права); – світ знакових форм (правові норми і закони); – світ взаємодії між соціальними суб'єктами (правове життя) [5].

Правосвідомість особи розвивається в аксіологічному і онтологічному вимірах.

Аксіологічний вимір включає ціннісно-правові орієнтації конкретного суспільства у визначений час, а онтологічний – способи та форми буття правосвідомості за конкретних історичних умов.

Такий підхід дає змогу констатувати, що правосвідомість особи базується на комунікативно-ціннісному підґрунті, що сформувалося в суспільстві та є усталеним уявленням індивідів про добро і зло, справедливе і несправедливе, тобто, суспільна правосвідомість є «аксіологічно-нормативним полем свободи, в межах якого діють різнорівневі соціальні суб'єкти» [3].

Ю.Ю. Калиновський зазначає, що суспільна правосвідомість продукується людиною як безперервний процес інтросуб'єктивного осмислення, конструювання та тлумачення повсякденного життя в його реальному вимірі, а тому, те наскільки вона (правосвідомість) стане частиною буття залежить від рівня активності поділу, або пасивності визнання її людьми у їх повсякденному житті в межах репрезентованої культури. Вчений наголошує, що будь-які правові форми не будуть дієві і актуальні, якщо їх відмежувати від суб'єкта права і правосвідомості [6, с. 67].

На нашу думку, на формування в особи ціннісних установок і розуміння добра і зла суттєво впливає вектор розвитку суспільства і держави, адже, якщо особа формує власний світогляд з дитинства на основі демократичних цінностей в правовій державі, що визнає і поділяє загальноцивілізаційні норми співіснування людства в основі яких є забезпечення і реалізація основних прав громадян, то її правосвідомість розвиватиметься на установках правомірного існування, поваги до людської гідності, права та соціуму.

Правосвідомість суспільства залежить від правосвідомості кожного індивіда, тому, ми не можемо говорити, що соціальна правосвідомість є чимось абстрактним, адже ми самі її формуємо і є відповідальними за те, які ціннісні переконання та ідеї правотворення і державотворення закладаємо для наступних поколінь.

Правосвідомість окремої соціальної групи трактують як групову правосвідомість, що найчастіше проявляється у процесі прийняття законів або юридичних приписів, які зачіпають інтереси конкретних груп населення, а також регулюють взаємовідносини між ними та з державою загалом. З огляду на це, правова інформація трансформується відповідно до інтересів певної соціальної групи, тому правові цінності не тотожні у різних групах і відрізняються між собою [7, с. 56–59].

Те, що правові цінності у різних соціальних групах можуть відрізнятися не є негативним явищем, навпаки, свідчить про можливість вираження світоглядних позицій індивідів, але важливо щоби в основі правових цінностей були природно-правові ідеї антропоцентризму, поваги до свободи, гідності, прав людини.

В.В. Муж зазначає, що «правосвідомість безпосередньо формується в самій людині та фактично із самою людиною» і розвивається разом з людиною, адже саме людина як основа природного та соціального світу, його розвитку, формує ідеї правового поля, відображаючи через свою правосвідомість засади правової дійсності [8, с. 297–303].

Щодо правового виховання, то його визначають як постійний вплив на людину з метою формування у неї правової культури та активної правомірної поведінки, а також, надання особі необхідних юридичних знань, що сприяють розвитку в людини поваги до закону. Такий підхід сприятиме формуванню високого рівня правової культури, що своєю чергою вплине за зниження рівня неправомірної поведінки громадян у суспільстві [9].

Зауважимо, що справді дуже важливо щоби громадяни мали певний рівень знання і розуміння закону, норм права, адже поважати закон, не означає боятися покарання, а усвідомлювати необхідність дотримуватися норм права, розуміти їх.

Сьогодні практика правового всеобучу населення потребує певного корегування. Важливо щоби в закладах освіти проводилася робота з неповнолітніми особами не лише в контексті співпраці з органами ювенальної превенції по запобіганню проявів неправомірної поведінки, а варто залучати юристів-практиків у різних сферах правозастосування для ознайомлення учнів, студентів з чинним законодавством, зважаючи на вікову категорію.

Також, доцільно вводити інформативну практику на підприємствах, установах, організаціях з метою ознайомлення громадян з правами і обов'язками, актуальною для них нормативно-правовою базою. Так формуватиметься суспільство, яке розумітиме, знатиме свої права та усвідомлюватиме обов'язки громадянина.

Правове виховання визначають як виховну діяльність закладів освіти різних рівнів, сім'ї, правоохоронних органів, що спрямована на формування в особи, зокрема молоді, правової свідомості, навичок і звичок законслухняності [10].

Також, правове виховання, як різновид суспільного виховання, трактують як складний, багатоаспектний соціально-педагогічний процес, в основі якого повинна бути правова соціалізація, правова культура та правосвідомість [11, с. 100–108].

Акцентуємо увагу на правовій соціалізації особи.

Загалом, соціалізація є комплексним процесом та результатом засвоєння і активного продукування людиною соціально-культурного досвіду, що включає знання, мораль, цінності, традиції) в процесі життєдіяльності, комунікативної практики. Соціалізація, будучи одним з основних чинників розвитку людини як особистості, виступає одним із соціальних процесів, що забезпечує повноправне існування людини в суспільстві, а також, є двостороннім процесом, оскільки відбувається не лише набуття соціального досвіду, а й створення і реалізація людиною соціальних зав'язків. Це означає, що суть і зміст соціалізації зводиться до збереження суб'єктності людини в конкретному суспільстві [12].

У процесі соціалізації особа пізнає соціокультурні форми існування людства, особливості державно-правових ідей та ідеалів, а правове виховання, що здійснюється в процесі соціалізації формує правосвідомість особи відповідно до пануючої правової ідеології.

В демократично-правовій державі суспільно-правові ідеали впливають на формування правомірної-ціннісної поведінки особи саме через усвідомлення і сприйняття нею прав і свобод людини як найвищої цінності, на захисті якої стоїть право і закон.

Зазначимо, що важливим аспектом є правова соціалізація, що відбувається в процесі правового виховання. Особа, що з дитинства формує свої ціннісно-правові орієнтири на принципах поваги до права, до людини, як найвищої природної і соціальної цінності, формуватиме і розвиватиме державу як організацію вільних, незалежних індивідів, що взаємодіють за загальновідомим принципом «мої права закінчуються там, де починається право іншої людини».

Щодо правової культури, то загалом її трактують як правову систему правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового прогресу і відображають у правовій формі стан свободи особи та інші соціальні цінності [13, с. 62–64].

Соціалізація особи, що володіє належним рівнем правової культури та має розвинену правосвідомість відбувається на основі повноцінної ціннісної взаємодії з оточенням в межах певної соціокультурної спільноти.

Висновки. Отже, ми дійшли висновку, що правове виховання має важливий ціннісно-мотиваційний вплив на правосвідомість особи та сприяє її правомірній соціалізації в державному суспільстві на основі норм права і формує в індивіда повагу до прав і свобод людини.

Правове виховання доцільно проводити у різних вікових групах через:

- фахову роботу відповідних правоохоронних органів з неповнолітніми особами у закладах освіти;
- правовий всеобуч населення;
- інформативну практику на підприємствах, установах, організаціях з метою ознайомлення громадян з правами і обов'язками, актуальною для них нормативно-правовою базою.

Високий рівень правового виховання сприяє формуванню в громадян ціннісних установок та суттєво впливає на те, що державне суспільство розвиватиметься на основі демократичних і правових цінностей та загальноцивілізаційних норм співіснування людства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Свідомість. *Вільна енциклопедія Вікіпедія*. 2018. [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C_\(%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C_(%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F)).
2. Усвідомленість. *Психологіс. Енциклопедія практичної психології*. 2022. <http://psychologis.com.ua/osoznannost.htm>.
3. Правосвідомість. *Велика українська енциклопедія*. 2017. <https://vue.gov.ua/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C>.
4. Кельман М.С., Мурашин О.Г. *Загальна теорія держави та права: Підручник*. К.: Кондор, 2005. 609.

5. Максимов С.І. Правова реальність як предмет філософського осмислення: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.12. «Філософія права». Х., 2002. 35 с.
6. Калиновський Ю.Ю. Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність: Монографія. Х.: Право, 2008. 288 с.
7. Шаравара І.І. Правосвідомість як юридична категорія та її основні структурні елементи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Випуск 33. Том 1. 2015. С. 56–59.
8. Муж В.В. Правосвідомість: теоретичні аспекти поняття. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки: збірник наукових праць. 2016. № 837. С. 297–303.
9. Коляда Т.А. Правове виховання: поняття, ознаки та функції. <https://eprints.kname.edu.ua/31264/1/40.pdf> (дата звернення 21.11.2024).
10. Правове виховання. *Всеосвіта*. 2020. <https://vseosvita.ua/library/embed/001928-dde1.docx.html>.
11. Кривицький Ю. Правове виховання та правова реформа: прояви взаємозв'язку та взаємовпливу. *Юридичний вісник*. 2022/2. С. 100–108.
12. Соціалізація. *Вільна енциклопедія Вікіпедія*. 2017. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>.
13. Сидоренко О.О., Кухарчук А.В., Ткаченко О.Р. Правова культура: поняття, склад та її стан в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4/2021. С. 62–64.